

УДК 63:323.28:339.986 (470+571)(477)

ОРЛОВА Тетяна,

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник сектору
наукової бібліографії та біографістики
Національної наукової сільськогосподарської
бібліотеки НААН (м. Київ, Україна)

orlova.knu@gmail.comORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4079-0049>

АГРОТЕРОРИЗМ ЯК ЕКОНОМІЧНИЙ МЕТОД ВЕДЕННЯ РФ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті на конкретно-історичному прикладі розглянуто феномен аграрного тероризму. Актуальність дослідження визначається поточною ситуацією, яка склалася у світі та в Україні. Наша держава опинилася в епіцентрі світової історії, однією з мегатенденцій якої є зіткнення цивілізацій. Занепадаюча російська цивілізація, намагаючись загальмувати свою деградацію, вдалася до традиційного для себе методу – військового. Не в перший раз російська влада, відчуючи свою слабкість, спробувала її прикрити і виправдати, розпочавши «маленьку переможну війну». Крім того, саме існування російської імперії, як би вона не називалася, неможливе без України. Проти неї вже не перший рік ведеться гібридна війна, яка у 2022 р. переросла у відкриту збройну агресію. В арсеналі Москви важливе місце займає терор, зокрема, аграрний.

На теперішній момент історіографічний аналіз показав недостатню розробленість цієї проблематики, про що свідчить переважання у визначеннях даного поняття значення біологічних агентів щодо рослинництва і тваринництва, хоча, насправді, погляд має бути ширшим. Запропоноване визначення агротероризму як тероризму проти агросфери.

В результаті проведеного дослідження виявлено повну відсутність публікацій стосовно російського агротероризму проти України. У статті наводяться приклади використання цієї практики проти української агросфери і наслідки для національної безпеки, а також продовольчої безпеки інших країн, особливо тих, виживання населення яких значною мірою залежне від імпорту

сільськогосподарської продукції з-за кордону. Викриваються методи російської сторони, яка намагається не тільки завдати шкоди Україні, але й вирішити власні проблеми за допомогою агротероризму. В результаті дій московії відбулося поєднання принаймні кількох глобальних проблем людства, зокрема, проблеми війни і миру, бідності, продовольчої проблеми, екологічної, проблеми тероризму. Також слушними є слова американського президента Барака Обами, який глобальною проблемою людства назвав росію, яка несе загрозу усьому людству.

Ключові слова: цивілізація, тероризм, агротероризм, національна безпека, продовольча безпека, глобальні проблеми людства.

AGROTERRORISM AS AN ECONOMIC METHOD OF WARFARE BY THE RF AGAINST UKRAINE

The article explores the topical issue of agricultural terrorism, exemplified by the current situation in Ukraine. Our nation found itself in the midst of historic turmoil, with the clash of civilizations as one of its megatrends. The decaying Russian civilization, trying to slow down its degradation, has resorted to its traditional – military – method. It is not the first time when the Russian power, aware of its feebleness, tried to cover it up and justify itself by starting «a splendid little war». Besides, the very existence of the Russian empire, whatever the name, is impossible without Ukraine. The hybrid war, waged against Ukraine for many years, has erupted into open armed aggression in 2022. Terrorism holds an important place in Moscow's arsenal, including agricultural terrorism.

Analysis of historiography to date showed insufficient coverage of this issue, mainly, through defining it chiefly by use of biological agents against plant and animal farming, despite the need in a broader view. Therefore, it is suggested to define agricultural terrorism as terrorism against agriculture.

Survey revealed complete absence of publications concerning Russian terrorism against Ukraine's agrosphere. The article shows examples of such practices and their consequences for the national security of Ukraine, as well as for the food safety of other countries, especially those whose population survival depends largely on foreign imports of agricultural produce. Exposed are the methods of the Russian party that seeks not just to harm Ukraine, but also to solve its own problems by way of agro-terrorism. Moscow's actions have brought about the juncture of several global threats, particularly, the problems of war and peace, poverty, food, ecology and terrorism. It is worth quoting Barack Obama who's reckoned Russia as a global threat.

Keywords: civilization, terrorism, agro-terrorism / agroterrorism / agriterrorism, national security, food safety, global issues.

Постановка проблеми. Останніми роками Україна вперше опинилася у центрі світової історії. На її теренах очевидна дія мегатенденцій розвитку сучасного світу. Насамперед, це – зіткнення цивілізацій, боротьба між ними за визначення шляхів розвитку усього людства, яка відбувається у вигляді війн – відкритої війни проти нашої держави і гібридної проти інших країн. Все це відбувається за умов загострення глобальних проблем людства. Фахівці різних галузей нараховують їх кілька десятків. Наразі варто відзначити такі проблеми, як: проблеми війни і миру, бідності, продовольча проблема, екологічна, а також проблема тероризму. Тероризм – не нове явище у всесвітній історії, він має чимало різновидів. Не про всі з них наявні достатні дослідження, хоча кожен несе велику загрозу. Мова йде про агротероризм. Особливої актуальності він набув для України, коли росія використовує його у досягненні своїх агресивних цілей.

Метою даної статті є показ використання акцій російського агротероризму проти нашої держави з акцентуванням небезпеки для всього людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для висвітлення заявленої теми мають значення публікації, які стосуються ширшого кола проблем, насамперед, тих, які пов'язані із сутністю росії, тієї війни, яку вона веде, значенням тероризму у здійсненні її політичної лінії. Зрозуміло, що історіографічному аналізу кожної з названих тем можливе і необхідне присвячення окремих розвідок. Так само темою окремого дослідження може бути історіографія феномену тероризму. Але, якщо зосередитися на агротероризмі, виявиться, що публікацій у вітчизняних науковців знайдеться не так багато. І часто агротеторизм розглядається не спеціально, а в певному контексті. Показовою в цьому плані є стаття юристів М. В. Гребенюка і Б. Д. Леонова «Інформаційна складова запобігання проявам аграрного тероризму» [1]. Даючи визначення аграрному тероризму і вказуючи на його негативні наслідки, автори закликають законодавчо визначити поняття

аграрного тероризму, зміст і заходи протидії цьому явищу, а також розробити єдині науково-методичні підходи забезпечення біобезпеки для України [1, с. 93]. У конспекті лекцій з біобезпеки використання біотехнологій, виданому у 2021 р., Л. С. Патрєва і І. М. Люта у двох абзацах дають визначення аграрному тероризму і перераховують негативні наслідки його використання проти тієї чи іншої країни [2, с. 106-107]. Г. М. Юн і Г. Ю. Кандиба у публікації, присвяченій безпеці сільськогосподарської авіації, наводять приклади використання методів аграрного тероризму у давній і новітній історії. А також вказують: «Атакувати поля і ферми набагато легше, ніж військові бази або урядові будівлі, і збиток від цього може бути незмірно більшим» [3, с. 463]. За кордоном останнім двадцятиріччям з'являється все більше публікацій, присвячених аграрному тероризму [4–10]. При чому найбільш активно дослідники публікуються у 2020-х роках. Практично у всіх публікаціях питання розглядається під кутом загроз і безпеки, присутні саме ці терміни. Що стосується винесеної у назву даної статті проблеми, то ані у вітчизняній, ані в закордонній історіографії спеціального дослідження стосовно ситуації, яка склалася з агротероризмом, здійснюваним російською стороною проти України, знайти не вдалося.

Виклад основного матеріалу. Ідея використання реального жаху у масовій свідомості задля завоювання і утримання влади – стара як світ. Ще Аристотель використовував цей феномен для позначення особливого типу жаху, який оволодівав глядачами трагедії у давньогрецькому театрі. Тероризм був тактичною загрозою із зародження цивілізації. А поява землеробства і осілого способу існування є однією з передумов виникнення цивілізації як такої. Так само споконвічне питання – питання про владу і засоби її утримання. Заради цього використовувалися різні засоби, зокрема, залякування тих, на кого влада поширювалася. Єгипетські фараони використовували для залякування населення таку каральну санкцію, як штучний голод: тим, що не волів сплачувати непомірні

податки і виконувати повинності, перекривали воду, для чого засипали канали (відомо, що у давньому Єгипті основою життя було іригаційне землеробство). З'являвся страх, що настане голод і прийде смерть. У 66–73 рр. під гаслами звільнення Іудеї від влади римлян діяло одне з перших терористичних угруповань – секта сикаріїв (сика – кинджал або короткий меч). Сикарії вбивали римських чиновників і проімперські налаштованих євреїв, спалювали міські зерносховища і виводили з ладу системи водопостачання в Єрусалимі.

Можна було б продовжувати наводити історичні приклади використання терору, так само, як і визначення даного поняття. Багатоманітність підходів до розкриття поняття і сутності тероризму пов'язана з тим, що він виявляється у різноманітних формах і являє величезну небезпеку для сучасного світу. Тероризм – це насильницькі дії різного плану з метою залякування, придушення противників, конкурентів, нав'язування певної лінії поведінки. Головна ціль терористів – не безпосередні жертви їхніх акцій, а ті, хто про це дізнається і буде змушений зробити так, як того прагнуть організатори теракту. Природа тероризму полягає у поєднанні насильства і страху як методу досягнення бажаної для ініціаторів мети. Є тероризм політичний, державний, міжнародний, релігійний, етнорелігійний, кримінальний, воєнний, партизанський, сепаратистський, екологічний, інформаційний та ін. Сутнісні риси тероризму полягають у тому, що це використання екстремального насильства з метою превентивного залякування держави або усього населення країни, що призводить до паніки і масового невдоволення. Подібні залякування мають єдину мету – примусити державні органи прийняти необхідне для терористів політичне рішення. Тероризму притаманна така риса, як зневажання суспільних норм, що є загальноприйнятими і закріпленими національними і міжнародними правовими актами.

Сучасний тероризм багатоликий. Якщо раніше метою більшості терористичних актів здебільшого було знищення окремих індивідів, у XX – XXI ст. він масштабувався, і метою є вже масове знищення людей, підлив матеріального добробуту, руйнація культурних цінностей. У XX ст. тероризм визнаний в якості глобальної проблеми людства, що становить небезпеку з точки зору його можливої деградації або навіть існування. Фізичний і психологічний тиск, що чинить тероризм, може призводити до важливих гуманітарних, політичних, соціальних, економічних, екологічних наслідків і врешті решт призвести до незворотної руйнації у структурі сталого соціального порядку – чи то у фірмі, чи то в державі, чи у світі в цілому. Терористи знаходять все нові і нові засоби здійснення своїх злочинів у різних сферах. У XXI ст. на перший план вийшли терористичні акції у кіберпросторі, ті, що спрямовані проти критичної інфраструктури, економічної діяльності, а також проти історичного і природного надбання. Звичайно, мілітарні аспекти не пішли у минуле, що з усією гостротою підтвердилося у російсько-українській війні. Також у XXI ст. підвищилася небезпека такого виду тероризму як агротероризм (аграрний тероризм, сільськогосподарський тероризм).

Самий термін «агротероризм» був уведений в обіг ветеринарним патологоанатомом Коррі Брауном і письменником Есмондом Чуукі у 1999 р. У 2005 р. в Канзас-Сіті (США) відбувся перший Всесвітній конгрес з агротероризму. У широкому доступі відомостей про нього небагато. Можливо, це зумовлено недостатньою вивченістю явища або небажанням певних кіл афішувати його можливості. Відтоді у визначеннях переважало уявлення про «навмисне введення тваринних або рослинних хвороб з метою генерування страху, що призводить до економічних втрат і/або підриває стабільність» [8]. Лунали припущення, що атипова пневмонія і «курячий грип» є тому прикладом. Через названі недуги мільйони курей знищили, переважно в Південно-Східній

Азії. На ринки миттєво почала масово постачатися курятина із США. Для відновлення птахівництва у тій чи іншій країні потрібно було декілька років.

Вітчизняні дослідники дають таке визначення: «Різновидом тероризму є аграрний тероризм, що являє собою використання біологічних агентів, бактерій або токсинів для масштабного знищення продовольчих, аграрних, біологічних ресурсів будь-якої країни з метою встановлення зовнішнього тотального контролю над ними, підриву продовольчої незалежності» [1, с. 90; 2, с. 106]. Вони конкретизують негативні наслідки: масштабні втрати врожаю сільськогосподарських культур, масова загибель худоби, епідемії та епізоотії, що потенційно може спровокувати підвищення цін на продовольство, дестабілізацію політичної та економічної ситуації в країні, імпорту продовольчу залежність, створення дефіциту продуктів харчування, хімічне, радіоактивне або бактеріологічне зараження продовольства, у тому числі питної води, масові харчові отруєння, що можуть стати результатом захворювання, масова гибель людей [1, с. 90; 2, с. 107]. Часом агротероризм вважається підвидом біотероризму [6, р. 53], різниця вбачається у тому, що агротероризм націлений на атаки і руйнування інфраструктури рослинництва і тваринництва, тоді як біотероризм лякає людність біологічними організмами. Американський науковець Марк Дж. Поляк дав таке формулювання: «Агротероризм є відносно ефективним способом для терористичної групи підрізати економіку народу, підірвати його політичну систему, спричинити широкомасштабну паніку, а також згенерувати колосальний розголос щодо відповідальності організації або індивіда за атаку» [5, р. 31]. Англomовна Вікіпедія додає: «Ворожі атаки проти сільськогосподарського довкілля, включаючи інфраструктури і процеси, з метою значнішого руйнування національних або міжнародних політичних інтересів» [11]. Інколи пропонується варіант «сільськогосподарського біотероризму», коли акцентується використання біологічних агентів на кшталт

вірусів у сільському господарстві [12]. В якості потенційних цілей сільськогосподарського біологічного тероризму називаються: врожаї рослинництва, продукція тваринництва, продукти харчування у процесі виробництва або дистрибуції, продовольство, готове для гуртового продажу або ринків ритейлу, сільськогосподарські об'єкти, такі, як виробляючі підприємства, складські приміщення, транспортна інфраструктура, дослідницькі лабораторії [9]. Видається можливим запропонувати більш коротке за формою, проте ширше за змістом визначення агротероризму: це тероризм проти агросфери.

В якості результатів терористичних атак називають суттєві економічні кризи насамперед в сільськогосподарському і харчовому виробництві, падінні прибутків від аграрного сектору країни, тобто збитки національного доходу. Соціальні наслідки – паніка серед населення, шкода його здоров'ю, людські втрати. Політичні – втрата довіри до урядів і до політичного ладу як національному, так і на міжнародному рівнях, мілітарні й ідеологічні наслідки [8; 9, р. 85]. Агротероризм може завдавати серйозного удару національній безпеці держави [10]. Адже продовольча безпека є складовою національної безпеки в цілому. Він також завдає ударів по фундаментальних правах людини, а саме по праву на харчування, що впливає з Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [13]. Названий документ передбачає право всіх людей бути вільними від голоду, відсутності продовольчої безпеки та недоїдання. Даний документ підписали понад 170 держав світу, серед яких – Україна і росія. Підписанти погодилися вжити заходів, щоб максимально використати наявні ресурси для поступового досягнення повної реалізації права на достатнє харчування на національному і міжнародному рівнях.

Світове співтовариство прийняло чимало хороших документів, які б сприяли покращенню життя людства. Інша справа – як вони виконуються. Нині

поведінка однієї з найбільших держав ламає всі закони і норми міжнародного права, ведучи гібридну війну проти демократичного світу, складовою якої є повномасштабна агресія проти України. У тій війні активно використовуються акції тероризму як такого і агротероризму зокрема. Росію визнано державою-спонсоркою тероризму – наприкінці листопада 2022 р. Європарламент прийняв відповідну резолюцію [14]. Хоча напрошується питання: чому не визнати російську федерацію «державою-терористкою»?

Виявляється, у міжнародному праві немає позиції стосовно феномену держави-терористки. Юристи визначають державний тероризм як навмисну загрозу насильства з боку державних агентів чи залежних від них осіб, спрямовану на залякування широкої аудиторії. Головною мішенню державного тероризму є не так безпосередні жертви насильства, як певна спільнота – національна або міжнародна загалом. Державний тероризм намагається шляхом насильства досягти певних політичних або політико-економічних цілей. Доктор юридичних наук Олександр Мережко вважає, що «росію можна визначити як державу-терориста, оскільки вона вчиняє насильство, провадить цілеспрямовану державну політику терору з метою залякати не тільки суспільство всередині росії, але й також міжнародне співтовариство держав. Так, агресивна війна росії проти України має прояв, зокрема, у тому, що росія, вчиняючи тяжкі воєнні злочини та злочини проти людяності, намагається залякати цивільне населення в Україні, а також залякати сусідні держави» [15]. На підставі такого розуміння державного тероризму юрист пропонує розробку і прийняття спеціальної міжнародної конвенції, спрямованої на боротьбу з державним тероризмом. Йому бачиться, що такий крок сприяв би розвитку міжнародного права в цілому та права міжнародної відповідальності зокрема. Проте реальність така, що росія здійснює агресію по широкому фронту, в тому числі і в плані міжнародного права, порушуючи закони, домовленості й угоди. Додамо: деякі прогалини у

міжнародному праві сприяють російській агресивності. Наразі це – юридичні засади оцінки агротероризму. У війні з Україною і світом Москва активно використовує і засоби аграрного тероризму.

Залишаючи осторонь оцінки реальної потуги «другої армії світу», очевидним є те, про що пишуть Г. М. Юн та Г. Ю. Кандиба: «Атакувати поля і ферми набагато легше, ніж військові бази або урядові будівлі» [3, с. 463], хоча і військові бази, і урядові будівлі російські військові неодноразово піддавали обстрілам і руйнуванням. Українські сільськогосподарські ресурси також зазнали колосальних руйнувань¹. Росіяни регулярно обстрілювали і продовжують обстрілювати українські лани. Гинуть люди. Гинуть врожаї на величезних територіях через пожежі. Фото з дронів показують землю, щільно вкриту воронками від снарядів. Ще більше вибухівки – під землею. У вересні 2023 р. повідомлялося про потенційне замінування 30 % території України. Для допомоги Україні залучено близько 50 учасників Коаліції розмінування, серед них – США, Швейцарія, ЄС, Японія, Норвегія, Німеччина, Канада, Нідерланди, Швеція. У березні 2025 р. проведена робота скоротила відсоток до 23 %, але це становило майже 174 тис. км²². За приблизними розрахунками саперів, для розмінування України знадобиться до 10 років. За оцінками фахівців, заміновані родючі землі країни могли б прогодувати 80 млн. осіб [16]. У 2024 р. аграрний експерт Павло Коваль вказував: «Під час війни наша країна втратила десь 7 млн. гектарів корпоративного агросектору. Тобто, раніше оброблялось 27-28 млн. гектарів, у 2022-2023 роках – 21 млн. Втрачена земля непридатна для обробки через окупацію, фронт, замінування» [17].

¹ Руйнування сільськогосподарських угідь тягне за собою зниження врожаїв, підвищення цін на продукти харчування, втрати від експорту, шкоду продовольчій безпеці нашої держави, а також тих держав, в чиєму імпорті українська сільськогосподарська продукція займала значне місце.

² Це більше, ніж територія Угорщини і Чехії разом.

Чимало українських сіл було окуповано, інші зазнають смертельних обстрілів. Вражаюча трагедія сталася у населеному пункті Гроза на Харківщині 5 жовтня 2023 р. Там місцеві жителі прийшли попрощатися з загиблим військовослужбовцем Андрієм Козирем. По кафе, де близько 60 його односельців зібралися на поминки, російські війська вдарили ракетою «Іскандер». Загинув син Андрія Денис та його дружина, а також дідусь та бабуса Дениса, його теща. Усього 52 загиблих. Мешканка села сказала: «Однією ракетою похоронили все село. Тепер в кожному дворі буде одразу стояти не одна труна, а п'ять, три труни. Нас залишилися одиниці тут» [18].

Війна знищує агропідприємства. Тільки у 2022 р. зникло їх 30 %, особливо в окупованих територіях, у Херсонській, Сумській, Запорізькій областях. Це – крім втрат у Донецькій та Луганській областях та Криму. Ракетних обстрілів зазнають зерносховища. У травні 2022 р. рашисти вдарили по будівлі Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН України, де зберігалися зразки більш ніж 160 тисяч сортів рослин з усього світу. Будівля згоріла разом із насінням. Тобто був знищений унікальний генетичний банк рослин – колекція світового рівня. Проте науковці знайшли можливість проростити насіння сої, яке побувало в пожежі, викликаній російською вибухівкою. І побачили в тому перспективи для подальшої селекційної роботи [19]. Російські обстріли руйнують інші культурні та історичні цінності України, прагнучи здійснити геноцид українства, в якому нищення історії і культури – одне з головних завдань.

Розв'язавши війну, росія намагається знищити не тільки українську націю, але й нашу природу. Для цього використовуються методи екологічного тероризму як складової аграрного тероризму. На відміну від активістів-екологів, які вдаються до різноманітних ексцентричних заходів протесту проти забруднення довкілля, російська сторона навпаки діє із відверто руйнівними цілями. Яскравим прикладом є теракт на Каховській ГЕС 6 червня 2023 р., коли

російські окупаційні війська підірвали греблю Каховського водосховища, одного з найбільших водосховищ не тільки України, а й Європи. Експерти порівняли наслідки з Чорнобилем і назвали це «найбільшою техногенною катастрофою за останнє десятиліття». Київ заявив, що руйнація греблі у Новій Каховці є військовим злочином у відповідності до Женевської конвенції. Згідно статті 56 Додаткового протоколу I 1977 року навмисне руйнування гребель і дамб вважається зброєю масового знищення і військовим злочином невинуватих осіб. По факту підризу греблі Каховської ГЕС Генеральна прокуратура України почала розслідування за статтею екоцид [20]. Україна орієнтовно втратила більше ніж 10 кубічних кілометрів найціннішого ресурсу – води. Площа водосховища зменшилася приблизно на 80 %. Колись могутнє водосховище, яке забезпечувало питною водою понад 1 млн. українців, було знищено [21]. Як знищено чимало населених пунктів, де гинули люди. Як виведено із сільськогосподарського обігу колосальні масиви родючих земель. Згідно з Женевськими конвенціями і додатковими протоколами до них, під час війни сторони обов'язково мають зважати на екологічну ситуацію і за можливості мінімізувати вплив на екологію. Та для російської сторони і Женевські конвенції, і всі інші документи міжнародного права – «не указ». Тим більше у гібридній війні, де активно використовуються терористичні засоби агресії.

У війні проти України росія використовує гібридні форми агресії через ланцюги продовольства. В «кращих традиціях» здійснюється елементарна крадіжка українського збіжжя. Все робиться із «російським розмахом»: з лютого 2022 р. «єрефія» на окупованих територіях України зареєструвала 892 сільськогосподарські компанії. Понад половину з них відкрили підприємці з російських регіонів, решту – «місцеві жителі». Таким чином, росіяни перевозять українське зерно для продажу в інші країни або рф [22]. На серпень 2025 р., за оцінками Мінекономіки України, з початку повномасштабного вторгнення

країна-агресорка привласнила близько 15 млн. т. українського зерна, і цей показник наразі збільшується [23].

Підвидом агротероризму є продовольчий тероризм. Своєю чергою засобом продовольчого тероризму є блокування поставок продовольства. Росія активно обстрілює українські порти (а це порти Одеси – Чорноморський, Південний, і дунайські), через які відбувається вивезення головного експортного продукту, знищує транспортні системи, самі можливості транспортування аграрної продукції до країн, які в ній зацікавлені. В результаті в багатьох країнах Африки і Азії погіршилася ситуація – зросли ціни на продовольство, мільйони і мільйони зазнали страждань через голод і недоїдання. 22 липня 2022 р. було підписано Зернову угоду – домовленість між ООН, Туреччиною, Україною і РФ про морські коридори для вивезення українського зерна. 17 липня 2023 р. термін її дії збіг і Москва відмовилась від участі в ній [24]. При чому росіяни звинувачували Україну у продовольчому тероризмі: «Яскравими прикладами сучасного продовольчого тероризму слугує знищення українськими націоналістами запасів зерна у Маріуполі при їхньому відступі (тим самим націоналісти здійснили акт тероризму проти власного народу³), мінування акваторій українських портів і маршрутів, за якими цивільні судна здійснюють перевезення продовольства, зерна⁴...» [25, с. 78]. Німецький журналіст Флоріан Хассель написав: «Президент Росії Володимир Путін ніколи не був позбавлений цинізму, і криза навколо чорноморського коридору для українського зерна, котрий він скасував, показує, що його запаси все ще у надлишку». Журналіст також нагадав, що після того, як Путін вийшов з Чорноморської зернової ініціативи, укладеної за посередництва ООН і Туреччини, виправдавши цей крок, використовуючи напівправду і відверту брехню, а також завдав нищівні удари по українській

³ А як же твердження про «єдиний народ»?

⁴ В дійсності саме росіяни вдалися до масованого мінування акваторії Чорного моря.

портовій інфраструктурі, ціни на зерно у всьому світі зросли на 17 % за тиждень. Це вигідно, в першу чергу, самій росії, експорт зерна з якої виріс до рекордного рівня [26].

При чому росія краде не тільки українське зерно, але й покупців. Найбільші з них – Китай та Єгипет – удвох вони забезпечували третину експорту зерна з України. Проте морська блокада і велика війна призвела до зміни структури наповнення ринків цих країн. У березні 2022 р. з України замість традиційних 6 млн. т. збіжжя на зовнішні ринки потрапили тільки 300 тис. т. Нестачу почала заповнювати росія. Впродовж року РФ зайняла близько 90 % обсягів експорту зерна в Китай, які раніше постачала Україна [27].

Економіст Олексій Куш звертає увагу на те, що: «Економіка РФ продемонструвала свою пластичність і резистентність до санкційного тиску. Опинившись між двома вогнями і поступово втрачаючи глобальний ринок вуглеводнів, Росія може в рази наростити експортний аграрний потенціал. Втрачаючи нафтову і газову залежність Європи, Росія формує продовольчу залежність від свого зерна та продовольства на світовому рівні» [28]. Експерти вказують на те, що росія затято бореться з Китаєм за вплив на країни Глобального Півдня: «Акцентуючи відповідну залежність на країнах Глобального Півдня (азіатські та африканські держави), РФ намагається конвертувати нову продовольчу залежність на підтримку своєї зовнішньої політики або нейтральне ставлення до неї. І аграрний потенціал України явно заважає їй у реалізації цих планів» [28].

Показовим став другий саміт «Росія – Африка», який пройшов 27-28 липня 2023 р. у Санкт-Петербурзі. Участь у ньому взяли представники 49 з 54 країн континенту⁵ (на вищому рівні були представлені 17 африканських держав). Перед тим російський президент написав статтю під назвою «Росія та Африка:

⁵ Тобто п'ять африканських держав уникнули участі у саміті.

об'єднуючи зусилля для миру, прогресу та успішного майбутнього» [29]. Після ракетних ударів по сховищам українського експортного зерна та портовій інфраструктурі було заявлено, що росія може замінити українське зерно як на комерційній, так і на безоплатній основі. Німецькі ЗМІ прямо вказали: «Демагог Путін не був би Путіним, якщо б не використав свою кампанію руйнування України для того, аби виставити себе в якості немов би доброго самаритянина. Так, в Санкт-Петербурзі президент оголосив про безкоштовні поставки зерна до шести африканських країн, п'ять з яких вже входять до орбіти Москви, щоправда, на загальну суму значно меншу, ніж 300 тис. тон. На тлі 45 млн. тон пшениці, які Росія експортувала у минулому році, це лише крихти удаваного гуманізму, які Москва може собі дозволити у зв'язку із зростанням цін» [26]. По 25–50 тон зерна було обіцяно поставити до Буркіна-Фасо, Зімбабве, Малі, Сомалі, Центральноафриканської Республіки та Еритреї. На 2023 р. населення Буркіна-Фасо становило 23,03 млн. осіб, Зімбабве – 16,34 млн., Малі – 23,77 млн., Сомалі – 18,36 млн., ЦАР – 5,33 млн., Еритреї – 3,47 млн. Загальна чисельність населення перелічених країн у 2023 р. становила 90,3 млн. осіб. Поділивши обіцяні 300 тис. тон зерна на кількість їдців, виходило в середньому по 3,322 кг на особу (трохи більше там, де населення менше). Разова «допомога», яка скидається на підкуп. А решта з тих країн, які прибули до Санкт-Петербургу на саміт?

«Радість» з приводу наче б то безкоштовних поставок російського (насправді вкраденого українського) зерна до шести африканських держав була стриманою. Насамперед через те, що керівники тих держав добре знають, як російський керманіч додержується обіцянок. Президент ЮАР Сиріл Рамапоса напряду заявив російському президенту, що Африка не потребує його пожертв: «Ми хочемо, аби Чорне море було відкритим для світового ринку» [26]. В Африці навряд чи яка країна зацікавлена у тому, щоби надто тісно пов'язувати

себе з росією, яка, крім зброї та найманців, мало що може запропонувати. Тема приватної військової компанії Вагнера і розрахунків Москви на африканські можливості є окремою і виходить за рамки пропонованої до уваги розвідки. Тим більше, що це вже про державний і міжнародний тероризм. Що ж стосується агротероризму у широкому плані, то росія своїми діями провокує глобальну продовольчу кризу.

Продовольча криза насувається на саму московію. 2025 рік став найгіршим за останні сімнадцять. Трапився страшний неврожай, який зачепив насамперед найбільш врожайні регіони. Серед ключових причин – весняні заморозки, спека, затяжна посуха, девальвація якісного насіння через західні санкції (втрата до 70 % імпортного фонду) та інфляційний тиск [29]. У вересні – жовтні додалася паливна криза через українські атаки по нафто-переробних підприємствах рф, що ускладнює збирання врожаю. До нових понять російською, таких як «жест доброй воли» замість відступу, «хлопок» замість вибуху, «отрицательный рост» замість падіння, додався «компактный урожай» замість неврожаю. Зменшуються обсяги продажу збіжжя за кордон. Аби їх підтримати на високому рівні Кремль планує збільшити відсоток вкраденого зерна України [30]. В самій країні-агресорці ситуація з продовольством також характеризується як кризова. Скорочуються посівні площі, падають врожаї, банкрутують виробники сільськогосподарської продукції, мають проблеми переробні промислові підприємства, що позначається на зростанні цін і навіть дефіциті деяких продуктів. Російський економіст В'ячеслав Ширяєв пише, що у другій половині 2025 р. населення може стикнутися із дефіцитом таких базових продуктів, як цукор, масло і борошно: «Вперше з 2021 року загальне виробництво продуктів харчування в Росії почало скорочуватися... це провісник серйозних потрясінь, які можуть відчувати на собі пересічні росіяни. Поєднання неефективного «імпортозаміщення», банкрутств у ключових галузях і катастрофічних

кліматичних умов створює ідеальний шторм для продовольчої безпеки Росії» [31]. Напрошуються питання: як реагуватимуть пересічні росіяни на все це? Також на думку спадає «закон бумерангу», або російське «Не копай яму другому, сам в неї упадеш».

У вересні 2014 р. президент Сполучених Штатів Америки Барак Обама, виступаючи на 69-й сесії Генеральної асамблеї ООН, назвав три головні небезпеки для світу: лихоманку Ебола, Росію та Ісламську державу. Росія була визначена як глобальна небезпека через агресію, яку вона розгорнула проти України [32]. Тоді ще світ не усвідомив, що це війна не тільки проти України. І не тільки за Україну. Путін веде війну заради збереження влади і елементарного виживання. Для цього використовуються найрізноманітніші засоби підризу світового порядку, внесення хаосу і дезорганізації основ міжнародного співіснування. Серед них – тероризм різного типу, зокрема, аграрний.

Саме певний розвиток сільського господарства став однією з основ виникнення цивілізації як такої. Немає потреби говорити про його значення для виживання людства. Людство не єдине, а поділене на кілька локальних цивілізацій. З давніх часів і донині точиться зіткнення між ними, і те, що відбувається на теренах України, – один з проявів того процесу. Історія показує, що деякі цивілізації виникали, піднімалися, а потім занепадали і зникали. Причини – різні. В деяких випадках фатальну роль відіграла саме аграрна сфера, як це було з цивілізацією майя. Нині відбувається занепад російської цивілізації. Історичний досвід показує: чим ближчий кінець, тим запекліший спротив, коли відкидаються всі людські норми і закони, коли порушуються всі права людини, в тому числі право на життя і свободу. Врешті решт зійшлися два світи – свободи і несвободи. На теренах України вирішується подальша доля людства: який саме світ ним буде керувати – свободи чи несвободи? Можна з усією відповідальністю

говорити про всесвітньо-історичну місію нашої країни, одним з головних надбань і важелів якої впливу на світ є її агросфера.

Список використаних джерел та літератури

1. Гребенюк М. В., Леонов Б. Д. Інформаційна складова запобігання проявам аграрного тероризму. *Правова інформатика*. 2014. № 2 (42). С. 90–94.
2. Патрєва Л. С., Люта І. М. Біобезпека використання біотехнологій: конспект лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2021. 110 с.
3. Юн Г. М., Кандиба Г. Ю. Фактори безпеки сільськогосподарської авіації. *Наукоємні технології*. 2013. № 4 (20). С. 462–466.
4. Parker H. S. Agricultural Bioterrorism: A Federal Strategy to Meet the Threat. *McNair Papers*. 2002, 65. Institute for National Strategic Studies, National Defense University. URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=472>
5. Polyak M. G. The Threat of Agroterrorism. *Georgetown Journal of International Affairs*. 2004. Summer. Vol. 5, № 2. P. 31–38.
6. Citak E. How Prepared are We for the New Face of Terrorism? Assessment on the Potential Threat of Agroterrorism. *Eurasian Research Journal*. 2022. Vol. 4, № 4. P. 53–64.
7. Grice F., Houghton L. Agroterrorism: The Handbook of Homeland Security. Imprint CRC Press, 2023. 10 p.
8. Gersen J. Agroterrorism: Threats and Preparedness. URL: <https://opencasebook.org/casebooks/316-food-safety/resources/2.4.1.1-agroterrorism-threats-and-preparedness/>
9. Benguettat Khadidja. Agricultural Crimes: A Threat to the Human Right to Food – The Case of Agroterrorism. *Law and World*. 2025. № 11 (33). P. 81–91.
10. Scherr D., Scherr T. M. Agroterrorism: A Persistent but Overlooked Threat/ March 19, 2025. URL: <https://www.domesticpreparedness.com/articles/agroterrorism-a-persistent-but-overlooked-threat>
11. Agro-terrorism. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Agro-terrorism>
12. Hugh-Jones M. E. Agricultural Bioterrorism. URL: nap.nationalacademies.org/read/10301/chapter/25
13. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. United Nations, 1966: article 2(1), 11(1) and 23. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/01/19760103%2009-57%20pm/ch_iv_03.pdf
14. МЗС: Європейський Парламент визнав росію державою-спонсором тероризму і державою, яка використовує засоби тероризму. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mzs-yevropejskij-parlament-viznav-rosiyu-derzhavoyu-sponsorom-terorizmu-i-derzhavoyu-yaka-vikoristovuye-zasobi-terorizmu>

15. Мережко О. Росія як держава-терорист. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/rosiya-yak-derzhavaterorist.html>
16. Перепечко І. В Україні 23 % території потенційно заміновані. URL: <https://babel.ua/news/116149-v-ukrajini-12-teritoriy-potenciyno-zaminovani>
17. Новицька А. Аграрний експерт Павло Коваль: «Потенціал українського агросектора в 3-4 рази більший за польський». URL: <https://www.sestry.eu/statti/agrarniy-ekspert-pavlo-koval-potencial-ukrayinskogo-agrosektoru-v-3-4-razi-bilshiy-za-polskiy>
18. «Однією ракетою похоронили все село»: росія вбила цілі сім'ї під час поминального обіду за Героєм». URL: https://radiotrek.rv.ua/news/odniieyu-raketoyu-pohoronili-vse-selo-rosiya-vbila-cili-sim-yi-pid-chas-pominalnogo-obidu-za-geroiem-foto-video_315402.html
19. У Харкові рашисти повністю знищили унікальний генетичний банк рослин. URL: <https://unn.ua/news/u-kharkovi-rashisti-povnistyu-znischili-unikalniy-genetichniy-bank-roslin>
20. Губарева В. Підлив Каховської ГЕС: Якими будуть наслідки для довкілля. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/explosion-of-the-kakhovka-hydropower-plant-what-are-the-environmental-consequences/>
21. Щоб відновити усі екосистеми, які постраждали через теракт на Каховській ГЕС, можуть піти десятки років. URL: <https://agroelita.info/shchob-vidnovyty-usi-ekosystemy-iaki-postrazhdaly-cherez-terakt-na-kakhovskiy-hes-mozhut-pity-desiatky-rokiv/>
22. Бовсуновська К. Росія зареєструвала на окупованих територіях сотні компаній, через які краде зерно, – ЗМІ. URL: <https://www.unian.ua/society/rosiya-krade-zerno-na-okupovanih-teritoriyah-zhurnalisti-z-yasuvali-novi-fakti-12637926.html>
23. Росія з початку війни привласнила на ТОТ близько 15 мільйонів тон українського зерна – ЦПД. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4024874-rosia-z-pocatku-vijni-privlasnila-na-tot-blizko-15-miljoniv-tonn-ukrainskogo-zerna-cpd.html>
24. Зернова угода. URL: <https://www.dw.com/uk/zernova-ugoda/t-65030117>
25. Гайнетдинова Г. С. Виды современного терроризма. *Вестник Российского университета кооперации. Юридические науки*. 2022. № 3 (49). С. 76–80.
26. Кропман В. «Мнимый гуманизм Путина»: СМІ ФРГ о саммите Россия – Африка. URL: <https://www.dw.com/ru/mnimyj-gumanizm-putina-smi-frg-o-sammite-rossia-afrika/a-66399133>
27. Як Росія краде українські зернові ринки. Економічна правда. 2023, 16 травня. URL: <https://epravda.com.ua/weeklycharts/2023/05/16/700134/>

28. Коваленко А. Мир Африці, війна терміналам. Що задумав Путін щодо зернової угоди. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2023-07-25/mir---afrike-voyna---terminalam-hto-zadumal-putin-po-zernovoy-sdelke/53230>
29. У РФ неврожай і насувається глобальна криза. URL: <https://inshe.tv/economics/2025-07-09/938057/>
30. Волокіта В. Росія планує більше вкрати українського зерна через аграрну кризу – ЦПД. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/rosiya-planuye-bilshe-vkrasti-ukrajinskogo-zerna-u-2025-roci-810398/>
31. Пустые полки скоро: аграрный сектор РФ схлопывается, грозя дефицитом. URL: https://www.dialog.ua/business/315131_1749569686
32. Remarks by President Obama in Address to the United Nations General Assembly September 24, 2014. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>

References

1. Hrebenyuk, M. V., & Leonov, B. D. (2014). Informacijna skladova zapobihannya proyavam ahrarnoho teroryzmu [The information component of preventing acts of agro-terrorism]. *Pravova informatyka – Information Science for Law*, 2 (42), 90–94 [In Ukrainian].
2. Patryeva, L. S., & Lyuta, I. M. (2021). Biobezpeka vykorystannya biotehnolohij: konspekt lekcij [Bio-safety in using biotechnology: lecture summary]. Mykolayiv [In Ukrainian].
3. Yun, H. M., & Kandyba, H. Yu. (2013). Faktory bezpeky silskohospodarskoyi aviacyi [Factors of safety in agricultural aviation]. *Naukoyemni tehnolohiyi – Science-intensive technology*, 4 (20), 462–466 [In Ukrainian].
4. Parker H. S. Agricultural Bioterrorism: A Federal Strategy to Meet the Threat. *McNair Papers*. 2002, 65. Institute for National Strategic Studies, National Defense University. URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=472>
5. Polyak M. G. The Threat of Agroterrorism. *Georgetown Journal of International Affairs*. 2004. Summer. Vol. 5, № 2. P. 31–38.
6. Citak E. How Prepared are We for the New Face of Terrorism? Assessment on the Potential Threat of Agroterrorism. *Eurasian Research Journal*. 2022. Vol. 4, № 4. P. 53–64.
7. Grice F., Houghton L. Agroterrorism: The Handbook of Homeland Security. Imprint CRC Press, 2023. 10 p.
8. Gersen J. Agroterrorism: Threats and Preparedness. URL: <https://opencasebook.org/casebooks/316-food-safety/resources/2.4.1.1-agroterrorism-threats-and-preparedness/>
9. Benguettat Khadidja. Agricultural Crimes: A Threat to the Human Right to Food – The Case of Agroterrorism. *Law and World*. 2025. № 11 (33). P. 81–91.

10. Scherr D., Scherr T. M. Agroterrorism: A Persistent but Overlooked Threat/ March 19, 2025. URL: <https://www.domesticpreparedness.com/articles/agroterrorism-a-persistent-but-overlooked-threat>
11. Agro-terrorism. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Agro-terrorism>
12. Hugh-Jones M. E. Agricultural Bioterrorism. URL: nap.nationalacademies.org/read/10301/chapter/25
13. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. United Nations, 1966: article 2 (1), 11 (1) and 23. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/01/19760103%2009-57%20pm/ch_iv_03.pdf
14. MZS: Yevropejs'kyj Parlament vyznav rosiyu derzhavoyu-sponsorom teroryzmu i derzhavoyu, yaka vykorystovuye zasoby teroryzmu [MFA: EU Parliament recognized Russia a state sponsoring and applying terrorism]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mzs-yevropejskij-parlament-viznav-rosiyu-derzhavoyu-sponsorom-terorizmu-i-derzhavoyu-yaka-vikoristovuye-zasobi-terorizmu> [In Ukrainian].
15. Merezhko, O. Rosiya yak derzhava-teroryst [Russia as a terrorist state]. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/rosiya-yak-derzhavaterorist.html> [In Ukrainian].
16. Perepechko, I. V Ukrayini 23 % terytoriyi potencijno zaminovani [23 % territory of Ukraine potentially mined]. URL: <https://babel.ua/news/116149-v-ukrajini-12-teritoriy-potenciyno-zaminovani> [In Ukrainian].
17. Novycka, A. Ahrarnyj ekspert Pavlo Koval: «Potencial ukrayinskoho ahrosektora v 3-4 razy bilshyj za polskij» [Agroexpert Pavlo Koval: «Ukraine's agrarian sector potential exceeds Poland's by 3-4 times»]. URL: <https://www.sestry.eu/statti/agrarniy-ekspert-pavlo-koval-potencial-ukrayinskogo-agrosektoru-v-3-4-razi-bilshiy-za-polskiy> [In Ukrainian].
18. «Odniyeyu raketoyu poxoronyly vse selo»: rosiya vbyla cili simyi pid chas pomynalnoho obidu za Heroyem» [«Entire village buried by one missile»: Russia killed families at a hero's funeral repast]. URL: https://radiotrek.rv.ua/news/odniyeyu-raketoyu-pohoronili-vse-selo-rosiya-vbila-cili-sim-yi-pid-chas-pominalnogo-obidu-za-geroiem-foto-video_315402.html [In Ukrainian].
19. U Kharkovi rashysty povnistyu znyshhyly unikalnyj henetychnyj bank roslyn [Pro-Russians eliminate unique plant seed bank in Kharkiv]. URL: <https://unn.ua/news/u-kharkovi-rashisti-povnistyu-znischili-unikalniy-genetichnij-bank-roslyn> [In Ukrainian].
20. Hubareva, V. Pidryv Kahovskoyi HES: Yakymy budut naslidky dlya dovkillya [Kahovka HPP blown: future environmental effects] URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/explosion-of-the-kakhovka-hydropower-plant-what-are-the-environmental-consequences/> [In Ukrainian].
21. Shhob vidnovyty usi ekosystemy, yaki postrazhdaly cherez terakt na Kahovskij HES, mozhut pity desyatky rokiv [Recovering all ecosystems affected by

blown Kahovka HPP might take decades]. URL: <https://agroelita.info/shchob-vidnovyty-usi-ekosystemy-iaki-postrazhdaly-cherez-terakt-na-kakhovskiy-hes-mozhut-pity-desiatky-rokiv/> [In Ukrainian].

22. Bovsunovska, K. Rosiya zareyestruvala na okupovanyh terytoriyah sotni kompanij, cherez yaki krade zerno, – ZMI [Russia founds hundreds of companies in occupied lands to steal grain. Press]. URL: <https://www.unian.ua/society/rosiya-krade-zerno-na-okupovanih-teritoriyah-zhurnalisti-z-yasuvali-novi-fakti-12637926.html> [In Ukrainian].

23. Rosiya z pochatku vijny pryvlasnyla na TOT blyzko 15 milioniv ton ukrayinskoho zerna – CPD [Anti-Disinformation Center: Russia has arrogated about 15 M ton Ukrainian grain in occupied lands since the beginning of war]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4024874-rosia-z-pocatku-vijni-privlasnila-na-tot-blizko-15-miljoniv-tonn-ukrainskogo-zerna-cpd.html> [In Ukrainian].

24. Zernova uhoda [Grain Initiative]. URL: <https://www.dw.com/uk/zernova-ugoda/t-65030117> [In Ukrainian].

25. Hajnetdynova, H. S. (2022). Vidy sovremennogo terrorizma [Types of modern terrorism]. *Vestnik Rossijskogo universiteta kooperacii. Yuridicheskie nauki – Russian University of Cooperation Herald. Law*, 3 (49), 76–80 [In Russian].

26. Kropman V. «Mnimyj gumanizm Putgna»: SMI FRG o sammite Rossiya – Afrika [«Putin's Sham Humanism»: German press on Russian-African summit] URL: <https://www.dw.com/ru/mnimyj-gumanizm-putina-smi-frg-o-sammite-rossia-afrika/a-66399133> [In Russian].

27. Yak Rosiya krade ukrayinski zernovi rynky [How Russia robs Ukrainian grain markets]. *Ekonomichna pravda – The Economic Truth*. 2023, 16.05. URL: <https://epravda.com.ua/weeklycharts/2023/05/16/700134/> [In Ukrainian].

28. Kovalenko, A. Myr Afryci, vijna terminalam. Shho zadumav Putin shhodo zernovoyi uhody [Peace to Africa, war to terminals. What Putin plots about the Grain Initiative]. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/ex-ussr/2023-07-25/mir---afrike-voyna---terminalam-cho-zadumal-putin-po-zernovoy-sdelke/53230> [In Ukrainian].

29. U RF nevrozhaj i nasuvayetsya hlobalna kryza [Poor crops in RF, global crisis looming]. URL: <https://inshe.tv/economics/2025-07-09/938057/> [In Ukrainian].

30. Volokita, V. Rosiya planuye bilshe vkrasty ukrayinskoho zerna cherez ahrarnu kryzu – CPD [Anti-Disinformation Center: Russia plans stealing more Ukrainian grain through agro crisis]. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/rosiya-planuye-bilshe-vkrasti-ukrajinskogo-zerna-u-2025-roci-810398/> [In Ukrainian].

31. Pustyje polki skoro: agrarnyj sektor RF shlopyvaetsia, grozya deficitom. [Empty shelves soon: RF agrarian sector collapses, boding deficit]. URL: https://www.dialog.ua/business/315131_1749569686 [In Russian].

32. Remarks by President Obama in Address to the United Nations General Assembly September 24, 2014. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>

Стаття надійшла до редакції: 01.11.2025 р.

Стаття прийнята до друку: 15.11.2025 р.

Стаття оприлюднена: 22.12.2025 р.